

איסור השתמשות בבית הכנסת ובבית המדרש ובהיתר ת"ח הבה"ח שמואל מזרחי

בגמרא מגילה דף כח. ת"ר בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין נאותין בהם ואין מטיילין בהם ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים וכו' ואין נאותין בהם, אמר רבא חכמים ותלמידיהם מותרין דאמר ריב"ל מאי בי רבנן ביתא דרבנן.

והנה ברמב"ם הלכות תפלה פי"א ה"ו פסק וז"ל "בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש... וחכמים ותלמידיהם מותרין לאכול ולשתות בהן מדוחק" ומפשטות לשונו משמע דלא הותר לת"ח אלא לאכול ולשתות ולא שאר דברים המוזכרים בברייתא הנ"ל.

אכן צ"ע מה המקור לדברי הרמב"ם, והלוא בגמרא כתוב חכמים ותלמידיהם מותרין ולא כתוב דוקא לאכול ולשתות.

ואדרבא מהא דאמר ריב"ל מאי בי רבנן ביתא דרבנן משמע שהוא ביתא דרבנן לכל מילי.

ועוד שבגמרא סדרו את מימרא דרבא חכמים ותלמידיהם מותרין על ואין נאותין בהן, משמע דגם בזה מותרין הת"ח.

ואפש"ל דאין כונת הרמב"ם לומר "רק" לאכול ולשתות אלא "אפילו" לאכול ולשתות, וכ"כ העבד המלך, וביאר דהרבותא הוא שת"ח מותרבזה אף שיש בזה קלות ראש יותר משאר תשמישין כמבואר בתוד"ה "ואעפ"כ".

ובאמת כך מדוקדק בלשון הכס"מ שכתב בתו"ד על הרמב"ם "ואז מותרין אפילו לאכול ולשתות בהם" משמע דכ"ש שמוותרין בשאר תשמישים.

ובאמת נראה שהדברים מוכרחים, דהנה לשון הרמב"ם "וחכמים ותלמידיהם מותרין לאכול ולשתות בהן מדוחק" ובביאור ה"מדוחק" ומקורו כתב הכס"מ וז"ל "וחכמים ותלמידיהם וכו' שם אמאי דתני ואין נאותין בהן אמר רבא חכמים ותלמידיהם מותרין... ובתר הכי אמרינן דרבינא ור"א ב"מ הוו קיימי ושיילי שאלתא מרבא אתא זילחא דמיטרא עילו לבי כנישתא אמרי האי דעילינן לבי כנישתא לאו משום מיטרא אלא משום דשמעתא בעי צילותא ופירש"י לאו משום מיטרא שיגן עלינו מפני הגשמים שאם לא היינו עוסקים בשמעתא שצריכה דעת צלולה ומיושבת לא היינו נכנסים" והרי רבא הוא דקאמר חכמים ותלמידיהם מותרין והיכי קאמר הכא דאי לאו משום דשמעתא בעי צילותא לא הוו עיילי, אלא ודאי כי קאמר דמותרין היינו בשעת הדחק ואז מותרין אפילו לאכול ולשתות בהם, אבל שלא בשעת הדחק אפילו חכמים ותלמידיהם אסורין וכעובדא דזילחא דמיטרא דאי לאו שמעתא לא הוו עיילי שלא היה שם דוחק שילכו עד ביתם בגשמים שהרבה בנ"א הולכים בשוק בעת הגשמים, אבל אם היה מקום דחוק לתלמידים ואין להם מקום לאכול ולשתות ולישן מותר, כן נראה לי" עכ"ל.

והנה אי נימא דלא הותר לת"ח אלא לאכול ולשתות, א"כ ל"ק מה שאמרו שלא נכנסו מפני המטר אלא משום דשמעתא בעיא צילותא, שהרי לא הותר לת"ח אלא לאכול ולשתות ולא שאר דברים, והאיך הוליד מכאן הרמב"ם שלא הותר לת"ח אלא מדוחק, ומוכרח דסבר הרמב"ם שגם שאר תשמישים הותר לת"ח.

אמנם יעוין במג"א סי קנא סק"ב שכתב שלא הותר לת"ח אלא לאכול ולשתות ודייק כן מהלשון "ות"ח מותרין לאכול ולשתות" משמע דאינך מילי אסור, וכך דייק מהרמזים וז"ל "ביהכ"נ אין אוכלין... וחכמים ותלמידיהם מותרין ואין נכנסין בה בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים" משמע דזה אפילו לת"ח אסור.

ומעתה צ"ע מה המקור שלא הותר אלא לאכול ולשתות וכנ"ל.

ונראה לומר שמאותו מקור שביאר הכס"מ ברמב"ם שמשם נלמד שלא הותר אלא מדוחק, משם למד המג"א שלא הותר אלא לאכול ולשתות והיינו ממעשה דזילחא דמיטרא שאמרו שלא נכנסו אלא משום דשמעתא בעי צילותא, והרי ת"ח מותרין, מוכח שלא הותר לת"ח אלא לאכול ולשתות ולא שאר תשמישים.

ונראה דזה מפורש בדברי המג"א שם דהנה לאחר שהביא את דברי הב"י שלא הותר אלא מדוחק ממעשה דזילחא דמיטרא כתב וז"ל "ולו נראה דדוקא אכילה ושתיה שרי בביהכ"נ משום דלומדים בביהכ"נ כדמשמע בגמרא וכ"ש בביהמ"ד" וכונתו דהוא מיישב את השאלה מזילחא דמיטרא באופ"א מהב"י, דהיינו שלא הותר לת"ח אלא לאכול ולשתות שם ולא שאר תשמישים.

ומעתה ילה"ק מה המקור למש"כ הרמב"ם "מדוחק", והלוא ממעשה דזילחא דמיטרא לומדים שלא הותר לת"ח אלא לאכול ולשתות ומהכ"ת דבעינן מדוחק.

ונראה לומר דהנה בהמשך כתב המג"א וז"ל "ולכן מותרין לאכול ולשתות שם דאם יצטרכו בכל פעם לאכול ולשתות בביתם יתבטלו מלימודם אבל אם אין לומדים בביהכ"נ אסורים לאכול ולשתות שם וכמ"ש הר"ן דאטו ת"ח אינו מוזהר עלמורא מקדש וז"ש הרמב"ם מותרין לאכול ולשתות מדוחק..." ומבאר הלבושי שרד במש"כ המג"א וז"ש הרמב"ם "רצונו לומר דמש"כ הרמב"ם מדוחק אין הכונה כלל דבעינן דוחק אלא זהו עצמו הדוחק מה שיצטרך לילך לביתו לאכול ויתבטל מלימודו".

מבואר דסובר המג"א דמש"כ הרמב"ם מדוחק אי"ז תנאי כהכס"מ, אלא דתמיד חשיב דוחק, וצ"ל לפי"ז דמשמעות ה"מדוחק" הוא נתינת טעם שלכן ת"ח מותרים משום הדוחק היינו שלא יצטרכו לבטל מהלימוד שזהו גופיה דוחק להת"ח.

ומעתה אילה"ק מה המקור לזה, כיון שהרמב"ם לא הוסיף כאן תנאי אלא ביאר את טעם הדין, וי"ל שמסברא דנפשיה כתב את הטעם.

ובעצם השאלה מזילחא דמיטרא כתב הר"ן וז"ל "ואע"ג דאמרינן חכמים ותלמידיהם מותרין משמע לי דהיינו בביהמ"ד ולפי שעומדים שם כל היום כדאמרינן מאי בי רבנן ביתא דרבנן אבל ביהכ"נ לא" עכ"ל. משמע בפשטות דנקט הר"ן דאין לחלק בין אכילה ושתיה לשאר תשמישים, ובין מדוחק לשלא בדוחק, אלא בבהמ"ד הותר לת"ח, ובביהכ"נ לא הותר.

ואין לומר דלעולם סובר הר"ן דלא הותר לת"ח בבהמ"ד אלא מדוחק, ומה שלא תי' כך בזילחא דמיטרא דסבר שגם בזילחא דמיטרא חשיב מדוחק, שהרי מנ"ל לר"ן שלא הותר אלא מדוחק, אחרי שמזילחא דמיטרא הוציא דין שלא הותר אלא בביהמ"ד.

ועוד שהר"ן גופיה הקשה באותו דיבור וז"ל "אע"ג דבתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשויות, ה"מ בשעת הדחק וכאן לא היה דוחק כל כך", עכ"ל.

מבואר שנוקט הר"ן דמעשה דזילחא דמיטרא נחשב לא חשיב דוחק כ"כ.

והנה יש לעיין לשיטת הר"ן האם הותר לת"ח להשתמש בביהכ"נ מדוחק.

ויש להוכיח מהרמ"א להקל דהנה בסי' קנא' ס"א פסק השו"ע "בתי כנסיות ובתי מדרשות... וחכמים ותלמידיהם מותרין לאכול ולשתות בהם מדוחק" וע"ז כתב הרמ"א "וי"א דבביהמ"ד אפי' שלא מדוחק שרי (ר"ן פ' בני העיר)" ומדלא הזכיר הרמ"א שפליג נמי הר"ן שבביהכ"נ לא הותר אפילו מדוחק משמע שבביהכ"נ סובר הר"ן שמותר מדוחק וכהשו"ע.

שו"ר שדייק כן הבאה"ל בד"ה וי"א אלא שהוסיף משפט וז"ל "ודע עוד דאף דלדעת הר"ן אין לנו מקור להקל בביהכ"נ אפילו מדוחק מ"מ מדלא הזכיר הרמ"א...".

ואולי אפש"ל שיש מקור לזה מהא דרבא שאמר חכמים ותלמידיהם מותרין וכל היכא שאין לנו מקור להדיא לאסור, שרי, וכיון דמעשה

דזילחא דמיטרא שהוא מקור האיסור, הוי בביהכ"נ ושלא מדוחק, א"כ אין לנו לאסור אלא בכה"ג.

והנה הבאה"ל בתחילת הדבור כתב וז"ל "הנה המעיין בר"ן יראה דלשיטתו מותר בבהמ"ד לת"ח אפילו להיכנס בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים דכביתו עשויה לגמרי [נפשוט דלבד מקלות ראש] אך מדלא הזכיר הרמ"א קולתו בזה, משמע דלא תפס שיטתו רק לענין אכילה ושתייה דאפילו שלא מדוחק שרי, ומסתברא דיש להקהל גם לענין שאר תשמישין הואיל ולומדים שם כל היום". והנה הבאה"ל העיר זאת כי הבין שמש"כ השו"ע לאכול ולשתות הכוונה שרק זה הותר [וכהבנת המג"א ברמב"ם], אכן כבר הבאנו לעיל דהשו"ע גופיה בפירושו על הרמב"ם [כס"מ] סובר דמש"כ הרמב"ם לאכו"ל היינו אפילו לאכול ולשתות, וא"כ הרמ"א שמוסב על דברי השו"ע לא הוצרך להוסיף עוד תשמישים, וא"ש.

והנה בהגהות רעק"א על השו"ע הוסיף עוד שיטה בסי' קנא' ס"ג בתוך דבריו וז"ל "דהרי אמרו פ"ד דמגילה דף כח' אמר רבא ת"ח ותלמידיהם מותר, והקשו שם מעובדא דרב אדא ורבינא שם דאמרי לאו משום מיטרא, ונאמרו בזה ג' תירוצים, דעת הגה' אשרי דהחמירו על עצמם, ודעת הרמב"ם דרק מדוחק שרי, דעת הר"ן דרק בביהמ"ד הותר לת"ח, עכ"ל.

והנה במש"כ הרעק"א שדעת הגה' אשרי שהחמירו על עצמם, היינו שבא לומר דמצד הדין מותר לת"ח אפי' בביהכ"נ ואפי' שלא מדוחק וגם אין לחלק בין אכילה ושתייה לשאר דברים, ורק רב אדא ורבינא החמירו על עצמם.

ולכאורה יש לעיין בזה, דהנה דברי ההג"א אמורים על מש"כ הרא"ש בסי' ז' וז"ל "הא דאמרינן על תנאי הן עשוין אין לפרש דמותר לנהוג בהם קלות ראש בישובן דהא אמרינן בתר הכי דרבינא ורב אדא בר אהבה לא הוו עיילי לבי כנישתא משום מיטרא אלא משום דשמעתא בעי צילותא". עכ"ל הרא"ש.

וע"ז כתב ההג"א וז"ל "אבל באו"ז כתוב דאינהו מחמירין אנפשייהו הו"ו אע"פ שהיה מותר אפילו בישובן ומותר לאכול ולשתות בבתי כנסיות ובתי מדרשות אפילו בנ"א שאינם ת"ח..." עכ"ל.

א"כ מבואר שמש"כ ההג"א דאינהו מחמירין אנפשייהו, מוסב על דברי הרא"ש שהבתי כנסיות עשויין על תנאי, והוקשה לרא"ש א"כ מדוע לא נכנסו מפני זילחא דמיטרא, והרא"ש יישב דלא הותר לנהוג קלות ראש, וההג"א מיישב שהם החמירו על עצמם, וכן בדברי ההג"א מבואר להדיא שבא לתרץ את השאלה מעשויין על תנאי שהרי כתב "ומותר לאכול ולשתות בב"כ ובב"מ אפי' בנ"א שאינם ת"ח" וזהו רק מצד ההיתר שעשויין על תנאי שמותר לכולם".

ויוצא דההג"א לא קאי כלל על השאלה מת"ח שמותרין, ויתכן שמצד שאלה זו יסבור ההג"א שבמעשה דזילחא דמיטרא היו אסורין הת"ח מן הדין וכשאר הראשונים, ולא הוי חומרא גרידא, ונפק"מ בארץ ישראל שאינן עשויין על תנאי, וצ"ע.

ונראה ליישב, דהנה המפרשים שהגבילו את היתר הת"ח, זהו רק מכח השאלה מזילחא דמיטרא, שמש"ה הוצרכו לחלק ולחדש דין אבל בלא השאלה לא היו כלל מחדשים דין, [לבד מהר"ן שמדייק כן גם מהלשון בי רבנן שדווקא ביהמ"ד] ואדרבא מפשטות לשון רבא שאמר חכמים ותלמידיהם מותרין, משמע לגמרי, וא"כ כיון שההג"א נקט שהם החמירו ע"ע, מכח השאלה דעשויין על תנאי, כבר אין הכרח לחדש דין ולומר שלא הותר לת"ח בכל גווני, שהרי מכח השאלה מזילחא דמיטרא אין הכרח לכך דשפיר י"ל דהחמירו ע"ע וכמו שאומר ההג"א שהחמירו ע"ע אע"פ שעל תנאי הן עשויין, כך אפשר"ל שהיה זה חומרא מה שלא נכנסו מפני המטר אף דת"ח מותרין, וממילא אין לנו הכרח להוציא מפשטות דברי רבא ולהגביל את היתר הת"ח.

לסיכום השיטות:

א. שיטת הרמב"ם - לפי"ד הכס"מ:
מותר לת"ח אפילו לאכול ולשתות בין בביהכ"נ ובין בבהמ"ד, ובתנאי שהמקום דחוק בחוץ, וכך פסק השו"ע בסי' קנא' ס"א.

ב. שיטת הרמב"ם - לפי"ד המג"א:
מותר לת"ח רק לאכול ולשתות בין בביהכ"נ ובין בביהמ"ד אף שיש מקום בחוץ. כדי שלא יתבטלו מלמודם.

ג. שיטת הר"ן:
מותר לת"ח להשתמש בביהמ"ד ואפילו שלא מדוחק, וכך פסק הרמ"א בשם י"א, ומשמע מהרמ"א דבביהכ"נ מותר מדוחק.

ד. שיטת ההג"א [כמובא בהגדה' רעק"א]:
מותר לת"ח להשתמש בין בביהכ"נ ובין בביהמ"ד ואפי' שלא מדוחק.